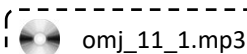

Кумшо тема: Кочкыш

11. Латикымше урок: Эчан кевытыш кая

I. Text

Елу: – Эчан, кевытышке кай, эрлалан шуко кочкыш күлеш. Эрла уна-влак толыт. Мый когылым ыштынем да команмелнам күэштнем.

Эчан: – Мом налаш, авай?

Елу: – Киндым нал.

Эчан: – Шемым ал'е ошым?

Елу: – Ик сукыр шемым да пел сукыр ошым.

Эчан: – Эше мом?

Елу: – Холодильникыш ончал, муно уло мо? Уке гын, 20 (коло) муным нал.

Эчан: – А эше мом налман?

Елу: – Эше кок кило шыдан ложашым, 300 (кумшүдө) грамм үйым, кок кило шылым, кок литр шөрым, у жар шоганым, олмам.

Эчан: – Олмажым мыняр килом налаш?

Елу: – Кумытым.

Эчан: – Тиде чыла?

Елу: – Очын'и, чыла. Кугурак сумкам нал, Эчан.

Эчан: – Йөра, авай.

Эчан сумкам налеш да кевытыш кая. Кевыт кандаш шагатлан почылтеш. Эчан ондакрак толеш да тудлан икмыняр минутым вучашыже верештеш. Эчан вуча, мом налаш шонен шога. Вашке кевытым почыт. Эчан чыла йөрварым налеш, олма гына кевытыште уке. Эчан пазарыш кая. Тушто түрлө олмам ужалат. Шере олмаже шерге: акше ик килолан 30 (кумло) тенге, шопыжо – шулдырак: 20 (коло) тенгем шога. Эчан кок кило шерым да ик кило шопо олмам висаш йодеш. Чылажлан 80 (кандашле) тенге оксам түла да мөнгышкыжө кая.

– Мом налнет, Эчан?

– Кок литр шөрым.

II. Vocabulary

ак	price	пел(е)	half /see IV.4./
верешташ (-ам)	to have to; to get, catch /see IV.2./	почылташ (-ам)	to open (intransitive), to be opened
висаш (-ем)	to weigh, to measure	сукыр	loaf
грамм (г)	gram	сумка	bag
гына	only /see IV.3./	тенге	ruble
икмыняр(е)	some, a few	тушто	there
йодаш (-ам)	to ask; to request	тўлаш (-ем)	to pay
йөрвар	groceries, food	ужалаш (-ем)	to sell
кевыт	store, shop	уке гын	otherwise
кило	kilogram, kilo	ўй	butter
когыльо	stuffed pastry, pie	холодильник	refrigerator
ком	layer	чыла	everything, all
команмелна	(Mari layered pancake)	чылаже	in all, all together
кочкыш	food	шем(е)	black
кугурак	bigger	шерге	expensive; dear, precious
кўэшташ (-ам)	to bake	шере	sweet
литр (л)	liter	шоган	onion
ложаш	flour	шогаш (-ем) ¹	to stand /see IV.6./
мелна	pancake, crêpe	шогаш (-ем) ²	to cost /see IV.6./
муно	egg	шонаш (-ем)	to think
окса	money	шопо	sour
олма	apple	шулдо	cheap
ондак	early, before	шыдан	wheat
ончалаш (-ам)	to look	шыл	meat
очын'и	probably, most likely	эрла	tomorrow
пазар	market, bazaar	эрлалан	for tomorrow

III. Grammar

1. Desiderative mood:

Usage of the desiderative mood:

With the desiderative mood a wish or intention can be expressed. The usual equivalent in English is 'to want/intend to (do something)': *Мый луднем.* 'I want to/intend to read.' ~ *Мый возынем.* 'I want to/intend to write.' *Мый ынем луд.* 'I don't want/intend to read.' ~ *Мый ынем возо.* 'I don't want/intend to write.'

Formation of the positive desiderative: A verb in the desiderative mood is comprised of the following three elements, the verbal stem – see 6.III.1. (page 98) – the desiderative suffix, and the personal suffixes:

Verbal stem: Since the desiderative suffix starts with a consonant, in first conjugation verbs the automatic simplification of certain consonant clusters occurs. In second conjugation verbs the final vowel *-e/-o/-ö* becomes *-ы* before the desiderative suffix.

Desiderative suffix: The suffix of the desiderative mood is *-не-*, which is added to the (modified) verbal stem.

Personal suffixes: The forms with the personal suffixes are shown in the following table. They are the same for both conjugations.

		Conjugation I	
		лудаш (луд-)	кочкаш (кочк- > коч-)
1Sg	-нем	луд нем	коч нем
2Sg	-нет	луд нет	коч нет
3Sg	-неже	луд неже	коч неже
1Pl	-нена	луд нена	коч нена
2Pl	-неда	луд неда	коч неда
3Pl	-нешт	луд нешт	коч нешт

		Conjugation II	
		илаш (иле- > илы-)	возаш (возо- > возы-)
1Sg	-нем	илы нем	возы нем
2Sg	-нет	илы нет	возы нет
3Sg	-неже	илы неже	возы неже
1Pl	-нена	илы нена	возы нена
2Pl	-неда	илы неда	возы неда
3Pl	-нешт	илы нешт	возы нешт

Formation of the negative desiderative

A verb in the negative desiderative consists of a negation verb marked for mood and person, followed by the verbal stem.

Negation verb: The stem of this verbal form is *ы-*, followed by the mood marker *-не-* and the personal suffixes.

1Sg	ы нем
2Sg	ы нет
3Sg	ы неж
1Pl	ы нена
2Pl	ы неда
3Pl	ы нешт

Connegative forms: Recall the stem simplifications that occur here – see 6.III.1. (page 98).

Conjugation I		
	лудаш (луд-)	кочкаш (кочк- > коч-)
1Sg	ынем луд	ынем коч
2Sg	ынет луд	ынет коч
3Sg	ынеж луд	ынеж коч
1Pl	ынена луд	ынена коч
2Pl	ынеда луд	ынеда коч
3Pl	ынешт луд	ынешт коч

Conjugation II		
	илаш (иле-)	возаш (возо-)
1Sg	ынем иле	ынем возо
2Sg	ынет иле	ынет возо
3Sg	ынеж иле	ынеж возо
1Pl	ынена иле	ынена возо
2Pl	ынеда иле	ынеда возо
3Pl	ынешт иле	ынешт возо

	пуаш		каяш	
	Positive	Negative	Positive	Negative
1Sg	пуынем	ынем пу	кайынем	ынем кай ~ кае
2Sg	пуынет	ынет пу	кайынет	ынет кай ~ кае
3Sg	пуынеже	ынеж пу	кайынеже	ынеж кай ~ кае
1Pl	пуынена	ынена пу	кайынена	ынена кай ~ кае
2Pl	пуынеда	ынеда пу	кайынеда	ынеда кай ~ кае
3Pl	пуынешт	ынешт пу	кайынешт	ынешт кай ~ кае

2. Adjectives + nominal suffixes:

While adjectives remain in their base forms in most situations, they can assume the usual nominal suffixes (plural suffixes, case suffixes, possessive suffixes) in certain situations.

a) Adjectives used as nouns:

Adjectives can be used as nouns in Mari, e.g., *самырык* 'young; the young (person)' and *ужарге* 'green; the green (one)'. In such cases, they are declined as nouns: *самырык-влак* 'the young', *самырыкна-влакын пашашт* 'the work of our young people', *ужаргым йӱратем* 'I love the green one'.

The same applies in shortened answers when the noun in question is not repeated.

– Киңдым нал.	– Buy bread.
– <u>Шемым</u> ал'е <u>ошым</u> ?	– Dark or white?

b) Adjectives following nouns:

In their normal position before nouns, as modifiers, adjectives do not assume the nominal suffixes added to the noun and remain unchanged: *узи пӱрт* 'a small house', *узи пӱртыштӧ* 'in a small house', *узи пӱрт-влак* 'small houses'. If, however, an adjective

occurs after a noun – as an afterthought, as it were – it must have the same suffixes that the noun itself has:

Мый пörтым, <u>изим</u> , ыштем.	I'm building a house, a small one.
----------------------------------	------------------------------------

IV. Words and word usage

1. верешташ (-ам):

This verb has several meanings.

a) 'to have to': In this sense the verb is impersonal, occurring only in the third person singular (present tense: *верештеш*), and coupled with an infinitive. The person who has to do something is in the dative case.

Мыланем машинам ужалаш <u>верештеш</u> .	I have to sell the car.
Тудлан вучаш <u>верештеш</u> .	(S)he has to wait.

Instead of marking the person who has to do something with the dative case, a possessive suffix can be attached to the infinitive.

Машинам ужалашем <u>верештеш</u> .	I have to sell the car.
Вучашыже <u>верештеш</u> .	(S)he has to wait.

b) 'to get, receive, catch': In this meaning the verb is also impersonal, occurring only in the third person (singular or plural). The person 'getting, receiving, catching' is in the dative case.

Эчанлан кугу кол <u>верештеш</u> .	Echan catches a large fish.
------------------------------------	-----------------------------

2. гына 'only':

The word *гына* comes after the word it refers to.

Эчан чыла йөрварым налеш, олма <u>гына</u> кевытыште уке.	Echan buys all the groceries, there are only no apples in the store.
---	--

3. пел, пеле 'half':

The short form *пел* is used attributively ('half a ...') whereas the long form *пеле* is used as a full noun.

<u>Пел сукыр</u> киндым нал!	Buy half a loaf of bread.
кандаш шагатат <u>пеле</u>	8:30

The same applies – in less absolute terms – to *мыняр/мыняре* 'how much, how many'. The short form is mostly used attributively and the longer form is used when it stands alone, without a noun following it.

<u>Мыняр</u> олма күлеш?	How many apples are needed?
<u>Мыняре</u> күлеш?	How much is needed? (How many are needed?)

4. уке 'no':

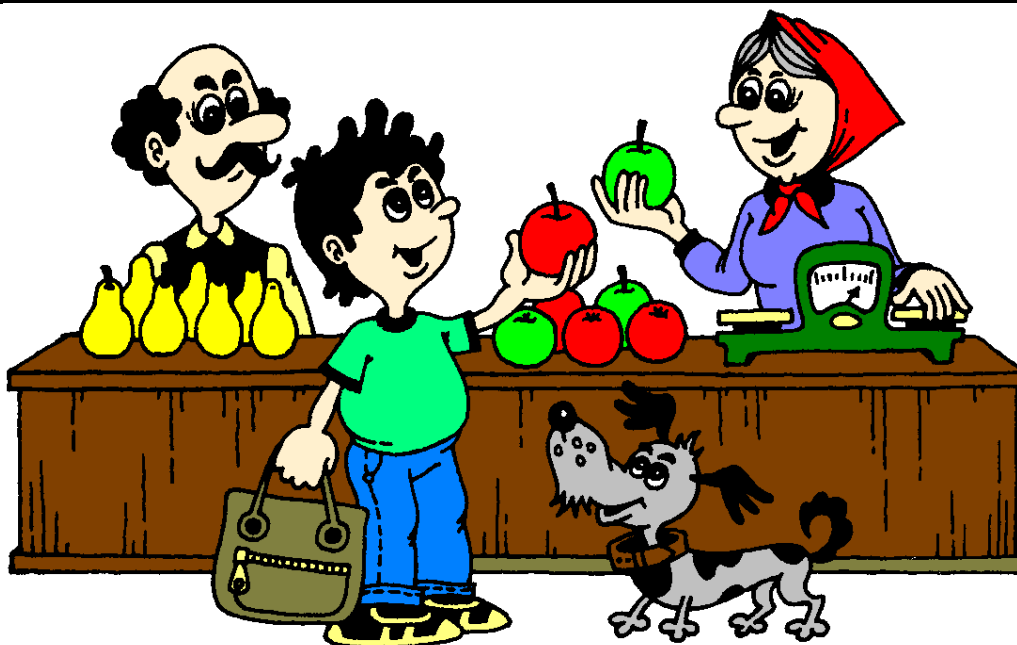
The word *уке* can mean 'no' as the opposite of 'yes' – see 8.IV.10. (page 129) – or can be the opposite of *уло* and have the meaning 'not to have, not to be'.

– Те венгрла кутыреда? – <u>Уке.</u>	– Do you speak Hungarian? – No.
Кевытыште олма <u>уке.</u>	The store has no apples. ~ There are no apples in the store.
Пörтем <u>уке.</u>	I don't have a house.

5. *шогаш (-ем)* 'to stand' ~ *шогаш (-ем)* 'to cost':

Note the difference in meaning between these two second conjugation verbs.

Эныр омса воктене <u>шога.</u>	The fishing rod is standing next to the door.
Олма коло тенгем <u>шога.</u>	The apples cost twenty rubles.

– Олма мош шога? – Коло тенгем.

Also note the government of the verb *шогаш* 'to cost'. In the question 'What does (something) cost?' the word *мо* 'what' is in the illative (*мош*). In all other situations, the amount something costs is in the accusative case or, alternatively, when the verb is not used in the answer, in the nominative.

– Олмада <u>мош шога?</u>	– What (how much) do your apples cost?
– Коло <u>тенгем шога.</u> ~ Коло <u>тенгем.</u> ~ Коло <u>тенге.</u>	– They cost twenty rubles. ~ Twenty rubles.
– Ик кило шыл <u>мош шога?</u>	– How much does a kilo of meat cost?
– Кокшүдө <u>тенгем шога.</u> ~ Кокшүдө <u>тенгем.</u> ~ Кокшүдө <u>тенге.</u>	– It costs two hundred rubles. ~ Two hundred rubles.
– Ик кило олма <u>мош шога?</u>	– How much does a kilo of apples cost?
– Кумло ныл тенгеат витле <u>ырым шога.</u> ~ Кумло ныл тенгеат <u>витлым.</u> ~ Кумло ныл тенгеат <u>витле.</u>	– It costs thirty-four rubles and 50 kopecks. ~ Thirty-four rubles and 50 kopecks.

6. чыла, чылан, чылаже:

These words are similar in meaning, but not synonymous: 1. *чыла* 'all, everything' can be used independently or attributively before a noun, 2. *чылан* 'all, everyone, each one' is used independently, 3. *чылаже* 'in all, (everything) altogether'.

Мый тыланет <u>чыла</u> каласем.	I'll tell you everything.
Мый тендам <u>чылам</u> йөрәтем.	I love you all.
Ме эрла <u>чылан</u> толына.	We will all come tomorrow.
<u>Чылан</u> журналистге митингыш каят.	Everyone, along with the journalists, is going to the rally.
Кок олма да кум олма – <u>чылаже</u> мыняр лиеш?	Two apples and three apples – how many does that make altogether?
Тудын <u>чылаже</u> кум пөрт үло.	(S)he has three houses altogether.

7. йодаш (-ам) 'to ask':

The government of this verb depends on the nature of its constituents. When coupled with a verb, the person being asked to do something is in the accusative case.

Мый йолташеммым мыланем полшаш <u>йодам</u> .	I will ask my friend to help.
Мый тунуктышым умылтараш <u>йодам</u> .	I will ask the teacher to explain.

When coupled with a nominal, the person being asked for something is followed by the postposition *деч*.

Мый йолташем деч <u>полышым йодам</u> .	I will ask my friend for help.
Мый тунуктышо деч <u>канашым йодам</u> .	I will ask the teacher for advice.

If the action or object being requested is not stated, both options are possible.

Мый йолташем деч <u>йодам</u> .	I will ask my friend.
Мый йолташеммым <u>йодам</u> .	

V. Exercises

1. Conjugate in all persons.

- 1) Мый ялыште илынем. Мый ялыште ынем иле.
- 2) Мый тиде *оперым колыштнем. Мый тиде оперым ынем колышт.

* опер 'opera'

2. Put the verbs in the following sentences into the desiderative. Example: *А. Петров у пьесым воза.* > *А. Петров у пьесым возынеже.*

- 1) Тудо редакцийыште пашам ышта.
- 2) Йоча-влак рушарнян театрыш огыт кай.
- 3) Тый ялыште илет мо?
- 4) Нуно кечывал деч вара ик шагат каналтат.
- 5) Тый молан кастене школышто кодат?
- 6) Тудо могай оперым колыштеш?
- 7) Ануш, мом кочкат?
- 8) Мый шым шагатлан ом кын'ел.
- 9) Мый А. Платоновын «Чевенгур» лўман *романжым лудам.
- 10) Йоча-влак кас марте мунчалтат.

* роман 'novel'

3. Answer the following questions, using the cues in parentheses.

- 1) Тый библиотекеыште могай книга налнет? (dictionary /мутер/)
- 2) Те (Pl.) көлан полшынеда? (teacher)
- 3) Эчан, урокетым таче молан ынет ыште? (my head hurts)
- 4) Могай когыльым ыштынет? (meat)
- 5) Тый Петямытым молан ынет үж? (Petya's wife is sick)
- 6) Ивук, пазарыш молан кайынет? (I need flour)
- 7) Шыдан ложаш дене мом күэштнет? (a layered pancake)
- 8) *Окнам молан ынеда поч? (it's cold here)
- 9) Нуно пörтыштым молан ужалынешт? (they want to buy a new one)
- 10) Тудо мом висынеже? (apples)
- 11) Молан тудо кызыт ынеж тўлө? (she doesn't have money)
- 12) *Шольыжо *изаж деч мом йоднеже? (a dictionary)
- 13) Тендан ешыште кө кевытыш коштеш? (my little sister)
- 14) Те (Pl.) пазарышке кунам каеда? (at 11 o'clock)
- 15) Пазарыште мом налнет? (meat, bread, eggs)
- 16) Кушто *паренге шулдырак? (at the market)
- 17) Кунам олма шергырак? (in winter)
- 18) Таче шоган мош шога? (one kilo costs 18 rubles)

* окна 'window', шольо '(younger) brother', иза '(elder) brother', паренге 'potato'

4. Complete the dialogues, using the given words as objects, and putting the verb in the appropriate form. а) *команмелна* б) *муно* с) **серыш* (*возаш*)

- а) – Ануш, тый мом кочнет?
 – Мый
 – А тый, Эчан, мом ... ?
 – Мыят
 – Ануш ден Эчан, те ... ?
 – Ме
- б) – Эчан, тый кевытыште мом налнет?
 – Мый
 – А Елу мом ... ? – Елу
 – Эчан ден Елу ... ? – Нуно
 – А те пазарыште мом ... ?
 – Ме
- с) – Эрик, тый рушарнян мом ыштынет?
 – Мый
 – Эрик рушарнян мом ... ? – Тудо
 – А тый, Борис, ... ? – Мый
 – Эрик ден Борис, те рушарнян мом ... ?
 – Ме

* *серыш* 'letter'

5. Translate into Mari.

- 1) Today is my birthday /шочмо кече/.
- 2) I want to invite my friends /йолташ/.
- 3) I want to bake meat pies (Sg.).
- 4) My daughter wants to help me.
- 5) She says /ойлаш (-ем)/, "Mother, I want to help you. I want to bake (make) a little cake /торт/."

6. Translate the words in parentheses into Mari, putting them in the proper case.

- 1) Мый *пеледышым, ... (white) , йөратем. – А мый ... (white) ом йөрате.
- 2) Телым ... (cold) Кугыза толеш, йоча-влаклан ... (many) пөлекым конда.
- 3) Кенезым пушенге-влак ... (green) улыт.
- 4) ... (big) *меран чодыраште ила.
- 5) Мыйын шўжарем ... (little) .
- 6) ... (red) *флаг-влак уремыште койыт.
- 7) Мый ... (green) *тувырым налам, а тый ... (black) .
- 8) ... (big) йоча-влак издер дене мунчалтат.

* *пеледыш* 'flower', *меран* 'hare', *флаг* 'flag', *тувыр* 'shirt, dress'

7. Transform the following sentences into factual conditional sentences with *гын*. Example: *Эчан, ложкашым нал, команмелнам кўэштам.* > *Эчан, ложкашым налат гын, команмелнам кўэштам.*

- 1) Серге, *билетым нал, *кинош каена.
- 2) Шуко лудса, шуко паледа.
- 3) Эрдене *зарядкым ыштыза, таза лийыда.
- 4) Йоча-влак, школышто *сайын түнемза, вара *университетыштат
**түнемашда *куштылго лиеш.
- 5) Ануш, тиде эмым *йў, вашке *паремат.

* *билет* 'ticket', *кино* 'movie theater; movie', *зарядке* 'physical exercises, calisthenics', *сайын* 'well' (adverb formed from *сай*), *куштылго* 'easy', *йўаш (-ам)* 'to drink', *паремаш (-ам)* 'to get better, to improve'

** Example of the construction 'infinitive + possessive suffix': 'Studying at the university will be easy for you.' This is an alternative to the construction with the dative: *Тыланда университетыштат түнемаш(да) куштылго лиеш.*

8. Translate the following sentences into Mari.

- 1) If you (Pl.) get up early /эрак/, set the table.
- 2) If you (Pl.) don't help her, she will not bake (make) you a layered pancake.
- 3) If you don't come in time /жапыштыже/, I will not wait for you.
- 4) If you finish your work, go home.
- 5) If Ivuk does not invite my friend, I will not come either.
- 6) If birds fly to a warmer country, winter is coming.
- 7) If it doesn't get cold tomorrow, let's go skiing.

9. Answer the following questions about the text *Эчан кевытыш кая*.

- 1) Эчан куш кая?
- 2) Кевытыш каяш тудым кө йодеш?
- 3) Елу мом кўэштнеже?
- 4) Кевыт мыняр шагатлан почылтеш?
- 5) Эчан кевытыште мом налнеже?
- 6) Пазарыште могай олмам ужалат?
- 7) Шере олмаже мош шога?
- 8) А шопыжо?
- 9) Эчан мыняр кило олмам налеш?
- 10) Тудо мыняр тенгем тўла?

10. Using the sentence below as a basis, form five additional sentences using the other five personal pronouns and the following infinitives with objects: *шуко книга – лудаш*, *зарядке – ышташ*, *когыльо – кўэшташ*, **арбуз – налаш*, *шўдө тенге – тўлаш*.

Мыланем *машинам ужалаш верештеш.

* *арбуз* 'watermelon', *машина* 'car'

11. Answer the following questions.

- 1) Ик кило шыл мош шога? /250 rubles/
- 2) Ик сукыр шем кинде мош шога? /15 rubles/
- 3) Ик литр шөр мош шога? /25 rubles/
- 4) Лу муно мош шога? /38 rubles/
- 5) Ик кило у жар шоган мош шога? /36 rubles/
- 6) Ик кило *помидор мош шога? /74 in winter, 27 in summer/
- 7) Ик кугу арбуз мош шога? /69 rubles/.

* помидор 'tomato'

12. Read the following dialogue and then rewrite it, using *олма: шере* (25), *шопо* (20).

- Помидордам ужаледа?
- Ужалем. Могайжым налнеда: йошкаргым ал'е у жаргым?
- Йошкаргыже пеш шерге, очын'и?
- Йошкаргыже 36 (кумло куд) тенге, у жаргыже 24 (коло ныл) тенге.
- Тугеже ик кило у жаргым да пел кило йошкаргым висыза.
- Теве ик килоат пеле.
- Чылажлан мынярым тўлыман?
- 42 (нылле кок) тенгем.

13. Read the following dialogue and then translate the two different alternatives for the last sentence.

- Эрик, тыйын оксат уло?
- Уло.
- Мыланем эрла марте пуэн кертат?
- Мыняре күлеш?
- Иктаж кумшүдө витле тенгем пуэн кертат?
- Кертат. Мом налнет?
- Эрла ватемын шочмо кечыже, тудлан *духим да икмыняр пеледышым налнем.

- 1) Tomorrow is my daughter's birthday. I want to buy her a bicycle /*велосипед*/.
- 2) Tomorrow is our teacher's birthday. We want to buy her a nice /*сылне*/ present.

* *духи* 'perfume'

14. Translate the following dialogue into Mari and then rewrite it, using the words given below.

- Give me a loaf of bread, please /*пожалуйста* (pronunciation: /poʒalâste/)/.
- Dark or white?
- Dark. How much does dark bread cost?
- 13 rubles.
- Where do I pay (the money)?
- Pay at the cash register /*кассе*/.

кок кило олма, йошкарге, у жарге, 50

15. Complete the following dialogue using the following words in their appropriate forms: *пеледыш, налаш (-ам) 2х, шогаш (-ем), тенге, авам.*

- Мом ... , үдырем?
- ... шочмо кечыжлан пеледышым.
- Могай ... ?
- *Роза мош ... ?
- Шүдө
- Тугеже мый ик пеледышым

* *роза* 'rose'

16. Write down the dictation.

